

Niemiecki liberalizm

Autor: **Detmar Doering**

Źródło: libertarianism.org

Tłumaczenie: **Tomasz Kłosiński**

Tekst pochodzi z [The Encyclopedia of Libertarianism](#)

Klasyczny liberalizm w Niemczech może poszczycić się dumną, ale i niekiedy tragiczną historią. Mając silne korzenie w tradycjach prawnych [starego cesarstwa](#), które do 1806 roku zapewniało silne zabezpieczenia przed scentralizowaną władzą, liberalizm zaczął rozkwitać w okresie oświecenia pod koniec XVIII wieku. Niemieccy myśliciele, tacy jak [Immanuel Kant](#) i [Johann Gottlieb Fichte](#), zainspirowani rewolucją amerykańską i, co ważniejsze, francuską, byli zdecydowanymi zwolennikami praw człowieka oraz nieograniczonej wolności opinii i prasy. Szczególnie Fichte, choć później zmienił swoje poglądy na rzecz nacjonalistycznego socjalizmu, interpretował ideę „umowy społecznej” w tak radykalny sposób, że wydawała się ona zgodna z możliwością secesji każdego obywatela od państwa. Jego książka [Beitrag zur Berichtigung der Urteile des Publikums über die französische Revolution](#) (1792)¹ zapowiadała wiele z tego, co dziś byłoby uznane jako anarchokapitalistyczna wersja libertarianizmu.

Jedno z największych dzieł, które odcisnęło piętno na klasyczny liberalizm tego okresu — jeśli nie na cały niemiecki liberalizm — zostało napisane przez [Wilhelma von Humboldta](#) (1767-1835). W napisanej w 1792 r. książce [Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen](#)² zdefiniował on *samokształcenie* jako prawdziwy cel człowieka³, do którego niezbędnym warunkiem jest państwo minimalne.

¹ W języku angielskim książka Fichtego została wydana pt. *Contribution to the Correction of the Public's Judgments on the French Revolution* — przyp. tłum.

² Książka została wydana po angielsku w 1854 r. pt. [The Sphere and Duties of Government](#) (Sfera i obowiązki rządu), późniejsze wydania były publikowane pod tytułem [The Limits of State Action](#) (Granice działania państwowego) — przyp. tłum.

³ „Prawdziwym celem człowieka — nie tym, który wyznacza mu zmienne upodobanie, lecz wiecznie niezmienny rozum — jest najwyższe i najbardziej proporcjonalne wykształcenie jego sił w jedną całość. Ażeby to osiągnąć, pierwszym i niezbędnym warunkiem jest

Słabe wyniki militarne państw niemieckich podczas wojen napoleońskich sprawiły, że konieczne stały się gruntowne reformy, a intelektualiści i oświeceniowi biurokraci często łączyli swoje wysiłki, by wprowadzić zasady lokalnej autonomii i rządów prawa. Współpraca ta była szczególnie widoczna w Prusach pod przywództwem [barona vom Steina](#). Jednak zdecydowanie najważniejszą z liberalnych reform było założenie [Zollverein](#) (unii celnej) w 1834 r., która ustanowiła wolny handel między krajami niemieckimi i w znacznym stopniu przyczyniła się do rozkwitu niemieckiej rewolucji przemysłowej.

Gdy biurokratyczny reformizm zaczął słabnąć, liberalizm stawał się coraz bardziej opozycyjnym ruchem, jeśli nie rewolucyjnym. Liberalni myśliciele, z których najważniejszymi byli [Karl von Rotteck](#) i [Karl Theodor Welcker](#), utorowali drogę [rewolucji 1848 roku](#). Rotteck i Welcker byli historykami i politykami z południowego zachodu, którzy wspólnie zredagowali 15-tomowy *Staatslexikon*, który z miejsca stał się podręcznikiem konstytucjonalizmu w całych Niemczech. Jeszcze bardziej radykalna była filozofia [Maxa Stirnera](#) w jego pracy [Jedyny i jego własność](#) (1844), który opowiadał się za indywidualistyczną filozofią anarchistyczną.

Już w czasie rewolucji 1848 roku i po jej porażce w obaleniu starego reżimu, w krajach niemieckich dominowało połączenie konstytucjonalizmu i nacjonalizmu. Liberałowie przyłączyli się do ruchu na rzecz jedności narodowej, ponieważ wydawał się on obiecującą strategią obalenia autokratycznych reżimów rządzących różnymi mniejszymi państwami, na które podzielone były wówczas Niemcy. W końcu okazało się, że łączenie liberalnych reform z ruchem na rzecz zjednoczonych Niemiec przyniosło efekt przeciwny do zamierzonego, ponieważ liberalni politycy zaczęli poświęcać liberalne cele polityczne na ołtarzu jedności narodowej. Wielu liberałów porzuciło swój liberalizm, ponieważ przekonali się, że hegemonia pruska pod przywództwem konserwatystów, takich jak [Bismarck](#), jest najlepszą drogą do osiągnięcia unifikacji. W latach 60. XIX wieku liberałowie podzielili się na [Partię Narodowo-Liberalną](#), której głównym celem było silne, zjednoczone państwo niemieckie, oraz [Partię Postępową](#), która nadal zachowywała swoje liberalne przekonania.

Po rewolucji 1848 roku różne rządy niemieckie przywróciły surowe ograniczenia swobód politycznych. Jednak, co zaskakujące, liberalizm

wolność” (cyt. za fragmentami dzieła Humboldta, które opublikowane zostały na naszych łamach: <https://mises.pl/blog/2014/01/02/humboldt-cel-czlowieka/>); zob. również esej Ralpa Raico pt. [Wilhelm von Humboldt](#) (przyp. tłum.).

gospodarczy kwitł, a polityka wewnętrznego i zewnętrznego wolnego handlu była pręźnie realizowana. Siłą intelektualną stojącą za tą tendencją był [Kongres Niemieckich Ekonomistów](#)⁴, założony w 1858 roku. Intelektualiści, biznesmeni i politycy przyłączyli się do naśladowania brytyjskiego ruchu na rzecz wolnego handlu [Richarda Cobdena](#) i [Johna Brighta](#). Niemieccy „Manchester-Männer” (niem. ludzie manchesterscy), jak ich pejoratywnie nazywali zarówno socjaliści jak i nacjonaści, byli często przedstawiani jako bezdusznicy zwolennicy chciwości pozbawieni troski o biednych. Jednakże „manchesteryści” głęboko wierzyli w poprawę sytuacji społecznej robotników; kwestionowali natomiast możliwość osiągnięcia tego celu za pomocą przymusu państwowego. Grupa ta, do której należał [Hermann Schulze-Delitzsch](#), opowiadała się za dobrowolnością i wolnym handlem. W rzeczywistości Schulze-Delitzsch był ojcem założycielem niemieckiego ruchu samopomocy i spółdzielczości.

Bezpośrednio po zjednoczeniu Niemiec w 1871 roku Bismarck zwrócił się przeciwko liberałom, ponieważ sprzeciwiali się oni jego próbom centralizacji władzy. W 1878 r. przyjął protekcjonistyczną politykę gospodarczą, wprowadzając jednocześnie elementy nowoczesnego państwa opiekuńczego. Skutkiem tej polityki były ogromne podziały w szeregach liberałów.

Wśród czołowych liberałów, którzy sprzeciwiali się Bismarckowi, był [Ludwig Bamberger](#), radykał z czasów rewolucji 1848 roku, który wcześniej był doradcą ekonomicznym Bismarcka i twórcą niemieckiej unii walutowej z 1876 roku. W 1880 r. Bamberger zerwał z Bismarckiem i z Partią Narodowo-Liberalną, z ramienia której zasiadał w Reichstagu, z powodu kwestii protekcjonizmu i reform socjalnych. Głównym przeciwnikiem Bismarcka w Reichstagu był [Eugen Richter](#), przywódca Postępowych Liberałów, który miał się okazać ostatnim klasycznym liberałem cieszącym się wpływami w Niemczech i którego ostrzeżenia przed socjalizmem na lewicy i militarystką na prawicy zostały niestety potwierdzone przez późniejsze wydarzenia.

I wojna światowa oznaczała faktyczny koniec klasycznego liberalizmu jako głównego ruchu politycznego w Niemczech aż do późnych lat czterdziestych XX wieku. Nie był on w stanie odrodzić się w okresie Republiki Weimarskiej i nie zdołał powstrzymać dojścia Hitlera do władzy. Okres po II wojnie światowej był jednak świadkiem niezwykłego odrodzenia liberalizmu. [Niemiecka konstytucja z 1949 roku](#) została częściowo zaprojektowana przez liberałów, a już w czasie

⁴ Jednym z założycieli Kongresu był zainspirowany przez Bastiata John Prince Smith, o którym można przeczytać w artykule Murraya Rothbarda [Wpływ Bastiata w Europie](#) (przyp. tłum.).

wojny ekonomiści tacy jak [Walter Eucken](#) i [Wilhelm Röpke](#) opracowali plany liberalnej gospodarki powojennej. Wraz z powstaniem Niemiec Zachodnich w 1949 roku [Ludwig Erhard](#), który został ministrem gospodarki w pierwszym rządzie [Konrada Adenauera](#), wprowadził w życie „społeczną gospodarkę rynkową”, doprowadzając w ten sposób do „[cudu gospodarczego](#)” w latach 50. XX wieku.

Od tego czasu liberalizm wydaje się ulegać erozji. W latach 70. keynesizm i etatyzm socjalny stały się coraz bardziej dominujące w polityce gospodarczej. Stale rosnące i coraz bardziej kosztowne państwo opiekuńcze jest dziś największym wyzwaniem dla niemieckich liberałów.

Dalsza lektura

Wilhelm von Humboldt, [The Limits of State Action](#), tłum. John Wyon Burrow, Cambridge University Press, Londyn 1969.

Ralph Raico, [Die Partei der Freiheit: Studien zur Geschichte des deutschen Liberalismus](#), tłum. Jorg Guido Hulsmann, Lucius & Lucius, Stuttgart 1999.

Eugen Richter, [Pictures of the Socialistic Future \(Freely Adapted from Bebel\)](#), tłum. Henry Wright, Swann Sonnenschein, London 1907.

James J. Sheehan, *German Liberalism in the Nineteenth Century*, Methuen, London 1982.

Paul R. Sweet, *Wilhelm von Humboldt: A Biography*, Ohio State University Press, Cleveland 1978.